

СПЕЦИЈАЛИЗОВАНИ ТЕХНИЧКИ РЕЧНИЦИ: ПРЕДЛОГ
МИКРОСТРУКТУРЕ РЕЧНИЧКОГ ЧЛАНКАМарина Катић¹, Предраг Новаков², Јелисавета Шафрањ³^{1,3}Универзитет у Новом Саду, Факултет техничких наука, Нови Сад, Србија²Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет, Нови Сад, Србија¹mare@uns.ac.rs, ²predrag.novakov@ff.uns.ac.rs, ³savetas@uns.ac.rs

Кратак садржај: Препознајући значај специјализованих техничких речника и подржавајући тренд индивидуалног постављања специјализованих речника на интернет, аутори дају предлог макро-структуре речничког чланка, као основне референтне јединице речника, како би подстакли све кориснике ових „алата“ да и сами узму учешћа у компилацији и постављању специјализованих речника на интернет. Будући да традиционални специјализовани речници нуде искључиво одредничке речи изворног језика на левој страни речника и њихове еквиваленте циљног језика на десној, без икаквих допунских информација, посебно – концептуалних и граматичких –, тако неопходних за квалитет превода, овим предлогом бисмо на неки начин допринели да специјална онлајн лексикографија енглеско-српског језичког пара буде лишена ових недостатака и тако буде у складу са трендовима и сугестијама савремених теоретичара.

Кључне речи: специјална лексикографија, специјализовани енглеско-српски технички речници, микро-структура речничког чланка

SPECIALIZED TECHNICAL DICTIONARIES: PROPOSAL OF THE
DICTIONARY ARTICLE MICROSTRUCTURE

Abstract: Recognizing the importance of specialized technical dictionaries and supporting the trend of individual placement of specialized dictionaries on the Internet, the authors give a proposal of the dictionary article micro-structure, as a basic referential unit of the dictionary, in order to encourage all users of these "tools" to take part in the compilation and placement of specialized dictionaries on the Internet themselves. Since traditional specialized dictionaries offer entry words of the original language on the left side of the dictionary and their equivalents of the target language on the right, without any additional information, especially –conceptual and grammatical –, so necessary for the quality of translation, this proposal would somehow enable the special online lexicography of the English-Serbian Language pair to be deprived of these faults and so be in line with the trends and suggestions of contemporary scholars.

Key Words: special lexicography, specialized English-Serbian technical dictionaries, micro-structure of the dictionary article

1. УВОД

И поврх вековне традиције, лексикографија је, као умеће и пракса састављања речника, добила свој научни статус тек у другој половини двадесетог века. Теоретичари су предочили да је узајамно деловање лексикологије, семантике, стилистике, етимологије, творбе речи, морфологије, синтаксе, фразеологије и терминологије знатно допринело обликовању структуре и садржаја речника. Такође, дефинисани су основни лексикографски принципи, методе и фазе како би продукција речника била што успешнија. Према некој општој дефиницији, речници представљају уређене фондове речи са објашњењима на истом језику или еквивалентима на другом. Nation (2013: 414) истиче да се користе за декодирање, уколико су нам непознате речи потребне за разумевање или рецепцију код читања или слушања (тј. рецептивних вештина), или за кодирање односно продукцију код писања или говора (тј. продуктивних вештина).

Као и свака научна дисциплина, лексикографија има своју терминологију, па су сходно томе, у даљем тексту, објашњени неки најосновнији појмови (Bergenholtz and Tarp 1995:15).

Одредничка реч или **лема** је лексикографски израз за лексему/реч полазног језика (енг. entry word) тј. лингвистички знак који упућује корисника на тражени **речници чланак** или **одредницу** (енг. dictionary article), који, с друге стране, представља основну референтну јединицу речника. Лексикографија има традицију **лематизације** (свођења на основни канонски облик) па су сходно томе именице дате у једнини, глаголи у инфинитиву а придеви у неутралном, непромењеном облику, како би се кориснику олакшало приступање траженим информацијама. Иначе, лема се готово увек штампа **болдовано**, па се због тога, у лексикографском жаргону, понекад назива „црна реч“.

Еквивалент означава превод леме или израза изворног језика на циљни језик. Еквиваленти се стога дају само у двојезичним или вишејезичним речницима. Пошто постоје различити степен еквиваленције, (то јест

потпуна, парцијална и нулта еквиваленција), можемо их користи за описивање односа између леме и њеног превода на циљни језик.

Макроструктура је лексикографски израз који се користи за уређење свих лема у одредничкој листи. Макроструктура може бити тематска, тј. уређена према некој тематској класификацији, или може бити алфабетска. У овом другом случају се прави разлика између листа речи са строго абecedним уређењем и уређењем на принципу гнезда.

Микроструктура се односи на распоред информација које су дате у **речничком чланку**.

Информативни материјал је општи термин за компоненте речника које нису део листе речи, укључујући предговор, упутство за корисника, енциклопедијски одељак, граматички одељак, итд. Према постављању материјала у односу на списак речи, информативни материјал може бити подељен на предњи, средњи и задњи.

Оквирна структура се користи за упућивање на уређени списак речи у речнику и информативни материјал.

Структура приступа је структура индикатора који усмеравају корисника ка траженим информацијама. Разликујемо унутрашњи и спољашњи приступ. Спољашњи креће од корица речника и служи за усмеравање корисника ка појединачним чланцима. Унутрашњи служи за даља усмеравања корисника у самом чланку, док се не дође до потребних информација. Пошто су речници нека врста приручника на које се корисници позивају у одређеним специфичним ситуацијама, структура приступа треба да омогући лак приступ информацијама.

Структура унакрсних референци је лексикографски термин за распоред оних експлицитних и имплицитних индикатора који усмеравају корисника у речнику на додатне и посебне информације које нису пронађене при првом прегледу. На пример, унакрсне референце које усмеравају корисника са листе речи на информативни материјал, или коришћену стручну литературу. Уколико се исправно користе, унакрсне референце пружају кориснику свеобухватнији преглед информација.

2. ЛЕКСИКОГРАФИЈА: НЕКАД И САД

Дигитално доба је донело корените промене на пољу лексикографије за коју се веровало да због дуге традиције неће лако прихватити било какве новине у свом раду. Упркос томе, појавили су се електронски речници као последица модерног начина живота. За веома кратко време потиснули су штампане речнике и постали планетарно популарни, због бројних предности, које се првенствено огледају у поузданости информација, брзом и слободном приступу, и могућности прилагођавања самог садржаја речника потребама корисника (Muller-Spitzer et al. 2011). Први дигитални речници појавили су се осамдесетих година у облику CD-ROM-а, да би их почетком новог миленијума заменили далеко напреднији онлајн речници.

Једна од основних разлика између штампаних и онлајн речника је у структури речничког чланка. Wiegand, Feinauer i Gouws (2013: 317) виде речнички чланак као јединицу приступа коју карактеришу три одлике (а) показује бар један спољни елемент приступа (б) представља саставни део листе речи (ц) састоји се од доступних лексикографских података, помоћу којих корисник речника може откључати лексикографске информације које се помињу у делу приступа. Адекватан приступ је најважнија особина структуре речничког чланка. Код штампаних речника, приступ подацима се успоставља уз помоћ спољне приступне структуре, (Wiegand, Feinauer i Gouws, 2013: 325). Још једна важна карактеристика речничких чланака у штампаним речницима је чињеница да су они део листе речи, (обично листе која садржи све макроструктурне елементе), док листа речи није увек структурална компонента онлајн речника.

Једна од главних предности онлајн речника у односу на штампане је у томе што корисници не морају нужно да пролазе кроз све ставке, односно зоне претраживања које речник нуди. У зависности од е-могућности, неки онлајн речници дозвољавају приступ целом речничком чланку, али, такође дозвољавају кориснику да иде директно у одређену зону претраживања или на ставку која садржи податке које он / она захтева. Ово се постиже брзим приступом уз помоћ индикатора за идентификацију података. Ове процедуре обично резултирају снимцима екрана у којима је лема допуњена само жељеним типом података, нпр. приказана је само ставка која даје парафразу значења или преводни еквивалент или било који други тип података који је потребан кориснику. На тај начин корисник се не затрпава сувишним информацијама, а време проналажења потребних података је значајно скраћено.

Међутим, будући онлајн речници би требало да обезбеде приступ не само различитим чланцима исте леме, већ и опцију да из једне базе података корисници могу да приступе различитим речницима који третирају исту лему (Bergenholtz i Nielsen, 2013: 82). Ово подразумева правилно означавање уноса података у базу података, тако да проналажење информација буде усклађено са специфичним речником и потребама корисника.

Када се ради о лексикографском процесу приликом израде штампаног речника препознатљиве су три фазе: планирање, писање и издавање, које следе једна за другом (Landau 1984: 227). С друге стране, у погледу израде е-речника тешко је одредити границе међу појединим фазама, јер фазе не следе сукцесивно једна за другом него се често преклапају или допуњују, па је стога потребан другачији приступ. Klosa (2013) разрађује лексикографски процес за динамичне онлајн речнике у шест фаза: 1. *припрема*, 2. *прикупљање*

података, 3. компјутеризација, 4. обрада података, 5. анализа података, 6. припрема за онлајн објаву. Статични (завршени) онлајн речници могу имати и седму фазу чувања и одржавања (engl. *afterlife*), која подразумева одржавање након завршетка рада на речнику.

3. СПЕЦИЈАЛНА ЛЕКСИКОГРАФИЈА

У ери глобализације и технолошког напретка, консултовање специјализованих речника и приручника ради продубљивања научних сазнања из неких предметних области постало је императив професионалног успеха. Сходно томе, примећено је повећано интересовање за овим типом специфичних информација, па се у оквиру науке о речницима развила једна посебна област посвећена тим питањима.

Реч је о специјалној лексикографији, грани лексикографије која се бави теоријом и праксом израде стручних речника, енциклопедија и других информативних приручника чији садржај значајно премашује знања из опште културе или језика за опште намене (енг. LGP).

Специјализовани речници и приручници намењени за информативне сврхе који су објављени током последње две деценије могу се поделити у три групе. Прву групу чине традиционално штампани речници; другој групи припадају електронски речници које издају издавачке куће и академске или јавне институције; трећу групу чине онлајн речници (Tarp, 2012).

Првој групи припада значајан број двојезичних или вишејезичних специјалних речника који се традиционално штампају. Овакви референтни приручници у суштини представљају спискове еквивалентних речи, без икаквих других информација. Недостају им дефиниције и граматичка обележја – посебно синтаксичка – да би се обезбедила помоћ у кодирању, односно писању текстова на страном језику, што спада у најрелевантније функције двојезичних речника. Услед недостатка релевантних лексикографских података, корисници се често доводе у неугодне ситуације (Tarp, 2012).

Другу групу чине електронски специјализовани речници у едицији академских и јавних институција или традиционалних издавачких кућа. Међутим, велика већина ових електронских речника су или чисте "копије" штампаних речника, или верзије традиционалних речника са бржим приступом информацијама, захваљујући употреби претраживача и линкова (Tarp, 2012).

Трећу групу чини велики број такозваних онлајн речника које су на интернет поставили појединци. Иако овакав вид активности захтева посебне лексикографске смернице и додатну технолошку подршку, нема сумње да постављање индивидуалих глосара на интернет доприноси бољој будућности специјалне лексикографије. Стога аутори подржавају овакав вид залагања и поред многобројних недостатака. У ту сврху нуде доле наведени модел речничког чланка (као основне јединице специјализованог речника), не би ли подстакли појединце да се придруже овој племенитој идеји.

4. ПРЕДЛОГ МИКРОСТРУКТУРЕ СПЕЦИЈАЛИЗОВАНОГ ОНЛАЈН РЕЧНИКА У ДОМЕНУ ТЕХНИКЕ

Интересовање за специјалном лексикографијом почело је да расте након објављивања *Приручника специјалне лексикографије* (Bergenholtz and Tarp 1995), који је као новину унео лексикографски приступ изучавању терминологије. С тим у вези, најновија истраживања еминентних теоретичара (нпр. Bergenholtz i Nielsen 2006; Fuertes-Olivera i Arribas-Bano 2008; Fuertes-Olivera 2010; Fuertes-Olivera i Nielsen 2011) показују да су специјална лексикографија и терминологија две стране исте кованице (Према Fuertes-Olivera 2011:96). Ово запажање би се могло протумачити као смерница у погледу планирања и састављања специјализованог речника, у смислу да бисмо убудуће за ту сврху морали користити проверене лексикографске принципе ради успешније продукције.

Специјална лексикографија енглеско-српског језичког пара у домену техничких струка има веома богат опус, нарочито у погледу традиционално штампаних речника. Већина тих речника задовољава лексикографске принципе како у погледу семантичких захтева тако и у погледу пружања фонетских, граматичких и других информација. С друге стране код извесног броја енглеско-српских специјализованих речника тј. глосара, било традиционално штампаних било у електронској форми, нема других лексикографских елемената осим наведених еквивалената, што може да наруши квалитет превода целокупног текста услед недостатка потребних лексичких, семантичких и професионалних информација. С тим у вези, аутори предлажу модел микроструктуре речничког чланка у оквиру специјализованог енглеско-српског онлајн техничког речника (као основне референтне јединице), према устаљеним принципима двојезичне лексикографије, будући да су то препоруке водећих теоретичара ове гране лексикографије. Захваљујући томе, лексикографска дела овог типа не би била лишена неопходних података.

С друге стране, имајући у виду да тренд индивидуалног постављања специјалних речника на интернет све више расте и да је прихваћен и поджан у целом свету, аутори уједно настоје да подстакну студенте инжењерства, наставнике, истраживаче и стручњаке из домена технике да се прикључе овој племенитој иницијативи. Идеја је да се након профилисања будућих корисника речника и одабира листе одредница (eng. *wordlist*), највећа пажња поклони микро-структури речничког чланка, будући да је од кључног значаја за

семантичко тумачење леме тј. одредничке речи. Тиме би се омогућило да корисник разуме термин у контексту у ком га је срео, не би ли га касније правилно употребио у процесу декодирања.

Наш модел подразумева, као што је уобичајено у микроструктури двојезичних преводних речника, да **прва сфера** речничког чланка буде **лема или одредничка реч** (која може да се састоји од речи или синтагме), служећи као основна јединица глосара. Следећа је **референтна сфера**, која корисника треба да упуту на друге леме у речнику које су евентуално у вези са њом, уз помоћ скраћеница као што су *на пр., види, исто што и*. Након тога следи **сфера фонетског обележја** – за говорну продукцију – у угластим заградама, а затим **сфера граматичке информације** – за правилну граматичку употребу термина у одговарајућем контексту. Граматичка информација треба да садржи податке о припадности одређеној врсти речи (назначити да ли је реч именица, глагол, придев, прилог, предлог или везник) и граматичким својствима, на пример ако именица има само облик множине (*pluralia tantum*), или ако је реч о глаголу, навести да ли је у питању прелазни или непрелазни итд.

Пошто је реч о преводном речнику, у његов састав обавезно улази превод, то јест. семантички еквивалент дате леме, који чини сферу значења. Идеално би било да постоји **еквивалент** који се може директно убацивати у текст (енг. *insertable equivalent*), јер то значајно олакшава процес превођења. Ако не постоји, треба обавезно додати **дефиницију** у форми ширег објашњења или парафразе. У сваком случају, дефиниција никада није сувишна, јер може да помогне преводиоцу да лакше схвати смисао целог текста, па је стога препоручујемо као саставни део речничког чланка. Дефиниција треба да садржи енциклопедијске и професионалне информације. У оквиру ове сфере треба додати примере, ради илустрације употребе. Потом, не смео заборавити на **синониме** који су увек добродошли, јер помажу да се лакше открије неко скривено значење уз помоћ лексичких варијација. Коначно, лексички чланак треба завршити сфером **колокација**³².

Наш горе изложени предлог микро-структуре речничког чланка је, укључујући мање измене и допуне, у складу са моделом који је осмислила Stepnikowska (1998: 185 према Fuertes-Olivera 2010: 98), па стога указује да су њиме обухваћене како лексичко-семантичке тако и професионалне информације:

I. Лексичке информације:

- (1) упућивање на друге леме у оквиру речника.
- (2) фонетска обележја.
- (3) граматичке информације.

II. Семантичке информације

- (4) еквивалент.
- (5) синоними.
- (4) дефиниција.
- (5) колокације.

III. Професионалне информације:

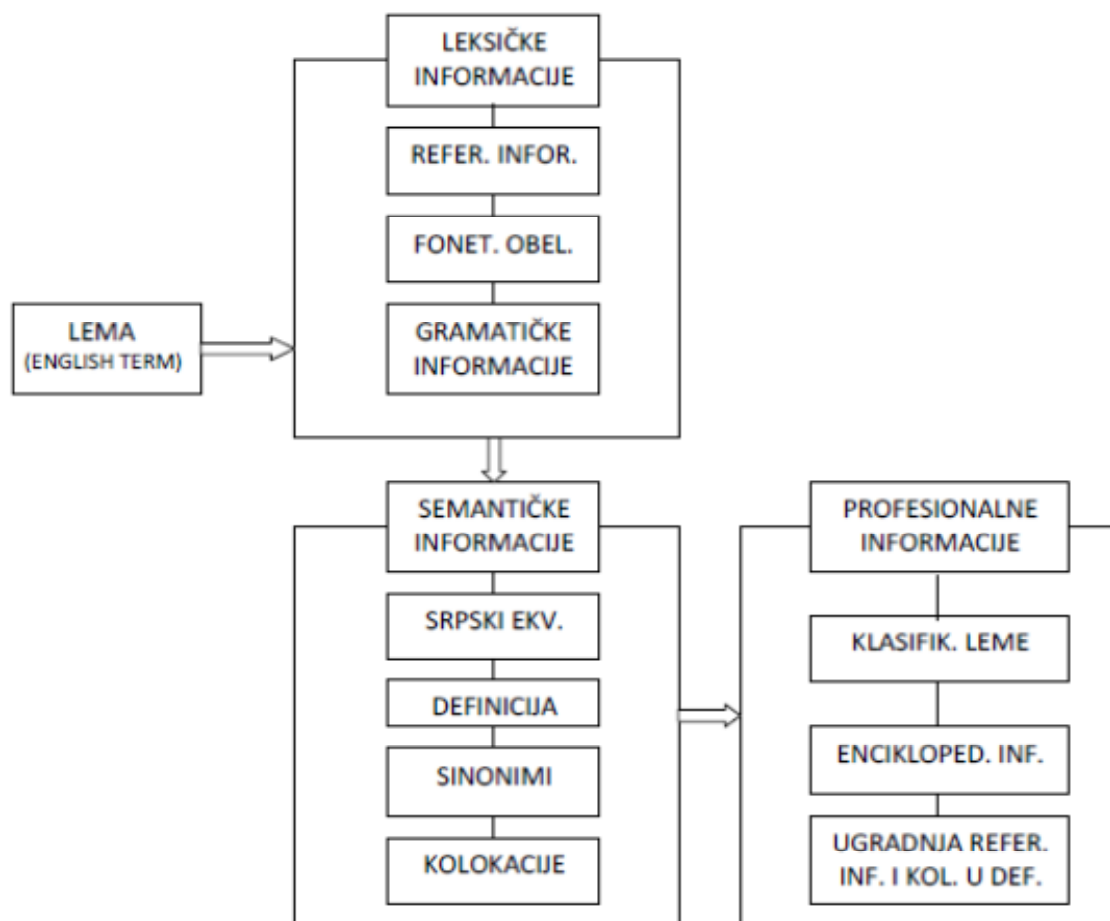
- (1) професионалне / енциклопедијске информације у дефиницији.
- (2) концептуална класификација леме изворног језика на начин који је разумљив кориснику.
- (3) уношење додатних релевантних информација и колокација, њихово индиректно преношење у дефиницију.

Према томе, микро-структура речничког чланка у енглеско-српском специјализованом речнику треба да има форму као што је приказано на слици 1. Међутим, извесно је да сви горе наведени елементи неће увек моћи да буду део речничког чланка (на пример, уколико нема колокација или синонима), али свакако треба тежити ка томе да се обезбеди што већи број потребних информација.

5. ЗАКЉУЧАК

У складу са захтевима и критеријумима савремених лексикографа, специјализовани преводни речници обично се планирају и састављају са циљем да се помогне кориснику да разјасни значење неког уско-специјализованог термина, и то тако што се неизоставно укључују лингвистички, концептуални и прагматични подаци, као што су нпр. референтни подаци, фонетска обележја, граматичке информације, дефиниције, колокације, еквиваленти, синоними, ознаке које упућују на различите домене употребе итд. Тиме се пружа адекватна лексичко-семантичка помоћ приликом превођења стручних текстова. Такође, у складу са захтевима модерног начина живота, препорука је да се следи тренд постављања специјализованих речника на интернет. Сходно томе, можемо закључити да наш понуђени модел микро-структуре речничког чланка у оквиру двојезичног стручног онлајн техничког речника задовољава горе поменуте критеријуме, јер обезбеђује како лексичко-семантичке тако и професионалне информације. Другим речима, заснован је на основним постулатима специјалне лексикографије која увелико напушта традиционалну папирну форму и прелази на онлајн издања, како би била доступна свим корисницима интернета.

³²Колокација је „уобичајен, а понекад и редован, двочлани спој једне лексеме с неком другом, по правилу унутар одређене синтаксичке јединице – синтагме или, нешто ређе, реченице” (Прћић 2008: 149).

Слика 1. Предлог микроструктуре речничког чланка

6. ЛИТЕРАТУРА

- [1] Bergenholtz, H and S. Tarp. *Manual of Specialised Lexicography : The Preparation of Specialised Dictionaries*. Amsterdam – Philadelphia. John Benjamins Publishing Co. 1995.
- [2] Bergenholtz, H. and S. Nielsen. *What is a Lexicographical Database?* *Lexikos* 23: 77-87. 2013
- [3] Fuertes-Olivera. P.A, *Specialised Dictionaries for Learners*, Berlin/New York, De Gruyter. 2010.
- [4] Fuertes-Olivera. P.A, *Equivalent Selection in Specialized e-Lexicography: A Case Study with Spanish Accounting Terms*, *Lexikos* 21 (AFRILEX-reeks/series 21): 95-119, doi: 10.5788/21-1-39, 2011.
- [5] Klosa, A. 2013. The lexicographical process (with special focus on online dictionaries). *Dictionaries. An International Encyclopedia of Lexicography: Supplementary Volume. Recent developments with focus on electronic and computational lexicography*. Ur. Gouws, R. H. i dr. De Gruyter. Berlin – Boston. 517–524.
- [6] Landau, I. 1984. *Dictionaries. The Art and Craft of Lexicography*. Cambridge University Press. New York.
- [7] Müller-Spitzer, C., Koplenig, A. & Töpel, A., *What Makes a Good Online Dictionary? - Empirical Insights from an Interdisciplinary Research Project*. Presented at the eLexicography in the 21st century: ew applications for new users, organized by Trojina, Institute for Applied Slovene Studies, Bled: 2011
- [8] Nation, I. S. P, *Learning Vocabulary in Another Language*. Cambridge: Cambridge University Press, 2013.
- [9] Prčić, T. *Semantika i pragmatika reči*. Novi Sad, ITP „Zmaj“, 2008
- [10] Tarp, S. *Specialised lexicography: 20 years in slow motion*, *Iberica* 24: 117-128 (2012) http://www.aelfe.org/documents/10_24_Tarp.pdf
- [11] Wiegand, H.E., I. Feinauer and R.H. Gouws. *Types of dictionary articles in printed dictionaries*. Gouws, R.H. et al. (eds.) *Dictionaries. An International Encyclopedia of Lexicography. Supplementary Volume: Recent Developments with Focus on Electronic and Computational Lexicography*. Berlin: De Gruyter: 314-366, 2013